

ЄДИНЕ
ЩО Є
НА ПОТРЕБУ

ЄДИНЕ, ЩО Є НА ПОТРЕБУ.

Тема "найвишого ідеалу" нації та доріг, якими до нього ідеться — така оклепана, як жадна інша.

Хочу підійти до неї з боку, з якого у нас не люблять до неї підходити. Сю нову точку підходу повинна собі засвоїти особливо молодь, якої першим кличем — навіть в не політичних організаціях /як напр. в шкіль/, — є "вірність своїй країні".

Державницька ідея є тепер у всіх на устах. Навіть у тих, що за неї у Києві під стінку ставлять, або у тих, що пропонують свої услуги для її поборювання. Але й від чесних прихильників тої ідеї чує молодь нераз: "пануємо ваш запал і посвяту, але не товчте шиб і сідайте за книжку!" А далше — літання: "Учись, трезвись, молись а решта анархія"...

Не знаю більш облудної науки! Во є одна річ, одне "щось", без якого жадна освіта не допоможе; ніяке освідомлення не вратує, ані запал, ані посвята... Сии "щось", сею найважливою силою є х а р а к т е р. Нема поняття більш несхопимого від поняття "характер"; з ним, як з душею: хто скаже, що є душа? Але подібно, як кожний з нас відріжнить мертвого від живого, так і того, хто має характер від того, хто заступає його фразою.

Моторами історії, які здвигають і валить народи, — є одиниці, за якими тягнеться маса. В мирні часи, і в критичні, в монархіях і в республіках. А тою чудодійною силою, яка ті одиниці, взносить в гору, даючи їм владу над числом — є їх

с и л а х а р а к т е р у. Командує над іншими не завше найінтелігентніший, не завше найдужчий, але все завзятіший, той, що виявляє найтвердшу вдачу.

Упертість, моральна відвага, всі риси, що складаються на поняття "характер", є невідкличні для всякого, хто прагне вести інших в ім'я якоїсь справи. Мойсей, Магомет, Олександр, Тамерлян, Атиля, Цезар, Рішельє, Піт, Бісмарк, Кромвель, Наполеон - всі відзначилися небуденною силою характеру. Амбіція, навіть геніяльність - ніщо, де нема характеру. Амбіція може зайти на манівці, розум - заплутатися в сумнівах, тільки незломний, мов віра, лишається характер.

Що ж це є характер?

Це передусім в и т р е в а л і с т ь. Коли одного літнього дня 1918р. донесли вождєві одного народу, що ворог питається про умови капітуляції, повний зворушення, він промовив: "Сорок літ чекав я на сей день!" Се була витревалість! Бо він не лише чекав, він протягом майже пів віку активно працював над тим, щоби приспівити сей час, щоби помстити зневажену батьківщину; наражуючи себе на закиди "наймита союзницького імперіялізму, на безнастанні поєдинки з противниками, які - мов свора псів обступали його, - для яких ідея реваншу була празниковою кокардою, припинаною у свято і викидуваною на брук по святі, а не як для нього - першою й останньою любовю.

І все це витримав той "небезпечний варят", /як його звали противники/, не міняючи віх. по одній, чи другій невдачі /як робиться у нас/, не відумуючи-для заспокоєння совісти - теорій

про "невикональність завдання", про "несприятли-
ві обставини", про "безпотрібність жертв" і т.п.
А коли від реву гармат бряжчали вже швидко
будівель його столиці, коли уряд втік і паніка
готова була перекинутися в замілля на фронт,
тоді прийшов його час. Тоді очі його батьківщи-
ни звернулися на "небезпечного варяга", який
витримав в одній ідеї, в одній вірі, в одній
пристрасти, доки об неї остаточно не розбився
ворожий шал.

Що є сила характеру?

Це є певність себе, певність
вибраної лінії, думки. Це уміння знайти свою
мету на осліп, не даючи себе звести болотними
вогням в бік, це знати, чого хочеш і дуже цього
хотіти. Це - уміти, в рішучу хвилину, сказати
-"так", чи "ні", стати з одної, або з другої
сторони барикади. Це уміти вибрати, а не вмерти
від сумніву, мов той віслюк Буриданів, який
сконав, хитаючись між жолобами з сіном а вівсом,
як ми між соціалізмом і капіталізмом, між респу-
блікою а монархією, між соціалізмом а само-
стійністю, принципіальністю а кантуляцією.
Певність себе - це сміливість Давида перед Голиа-
том, Голяндців - перед Еспанією в XVI в., Ірлян-
дців перед Альбіном, Фінців перед московським
мєдведем і т.д. Певність себе - це вміти вкладати
голову у пащу живого лєва, а не тягнути за
хвіст мертвого. Бо не є героїзмом плазувати
перед якоюсь силою, коли вона лежить, пристосо-
вуючи до того відповідно свої "програми" і
"тактику"...

Коли хочете знати, що то є певність себе, позна-
йоміться з історією відкриття планети Нептуна.
До 1846 року ніхто не підозрівав її існування
але англійський астроном Джон Адамс, обсервуючи

збочення в русі Урана, прийшов до висновку, що причиною їх є якась незнана нам планета. Його не слухали, але, певний своєї ідеї, він не дав себе спантеличити, хоч досі заобсервовані факти були проти нього. Нарешті, опираючись на обчислення Адамса, — знайдено нову пляневу та її місце у всесвіті. Своєю ідеєю задав він брехню "фактам", не "факти"-його ідеї... Як часто "реальні політики" відраджують шукання незаних зір лише тому, що їх підсліпуватий зір їх не добачає; лише тому, що не люблять гонити за новим; що вірять "фактам", усталеним іншими, а не мрії, зродженій у власній душі.

Ось що таке певність себе, без якої не зробиться жадного діла ні для одиниці, ні для спільноти.

Що є сила характеру?

Се вірність переконанням, се вірність ідеї. Це готовість іти з нею до слави й до загибелі, як кажуть Німці звязатися з нею "ауф Геденг унд Фердеро". Це готовість трактувати, мов свого особистого неприятеля, ворога своєї справи. Це значить зробити собі з переконань догму віри... Вірність ідеї — це не безхарактерне стрибання з права на ліво і навпаки, під маскою "ідейного шукання"; це не дискутування над тим, чи має право нарід жити, чи ні, чи вовк у бабусинім очіпку є вовк чи бабуся; це не втримування себе від реакції на зневагу ідеї під позором, що се булоб "не на часі", або що "не знати ще, що з того вийде".

Коли я роздумую над сею філософією "не можна знати", над диспутами з Юліянтами, мені прига-

дуються епізоди з єгипетською історією Бонапарта. Він взяв з собою учених, які викопували скарби фараонів і ослив, які везли ті скарби і амуницію. Коли Бедуїни атакували французький відділ, він шикувався в каре, і тоді розлягалась команда: "Осли і учені, до середини!" Щоб не заважали тим, що б'ються... Лише провідники, які не толерували в своїх рядах учених диспутантів в критичний момент, лишали слід в історії, не безхарактерні скептики, які в рішучі хвилини давали себе збити кожному розумовому аргументові; які кидалися від одної думки до протилежної, неначе від "етапу" до "етапу", немов той многонадійний поет, що проголошував:

Етап не страшний жадний,
Коли за ним ще інші є етапи.
Мандруй, аж поки є етапи!
... Етап ніколи не страшний,
Коли він не останній.

Поетів від літератури і політики, коли й береться в похід, то тільки на те, щоб в рішучий момент - замкнути до середини разом з їз пегасами Звеличання перманентного перекинництва не сміє уходити безкарно...

Почування ворожості до іншої ідеї, яке є тільки відворотною стороною сліпого привязання до своєї. Це й є, м. ин., та відданість, що вимагається супроти своєї країни, начальників і родичів від пластуна, що жадає від нього звертатися без намісду проти кожного, хто але про них відзивається. Ся відданість справді є одною з головних сил характеру. Хто без неї служить свому колективу, буде будинок на піску.

Що є сила характеру?

Се є замидування в пригодах, в незнанім, в новім; потяг до непевних шляхів. Се сила, яка гонила англійських пуритан за океан, в казкову Америку, на власний ризик і страх. Се сила, що пульсувала в серцях каліфорнійських шукачів золота, що пхала їх до чину Лівінгстона і Ліндберґа. Се шукання нових земель, нових овидів, нових досягнень; се замидування в атмосфері конфліктів і поборюваних перешкод юдей, яких манить блискуче марево в пустині, які незадовольняються сірим світом повсякденщини, яких гнітить частя пса на ланцюгу. Се движучі сили життя і основні прикмети великих характерів.

Що є сила характеру?

Се ніколи незражатися не вдачею.

"Наде лиш той, хто не хоче зачинати на ново, каже оден англійський пластовий письменник. Коли ви часом і послизнетесь, нічого не вадить; на ноги -- і зачинайте знова... Іно завше зачинати знова і ніколи не узнавати себе за поконаних... Таким має бути провідник".

Такими були Угорці, що "зачинали знова" по Віляґошу, таким був Орлик, що "зачинав знова" по Полтаві...

Що є сила характеру?

Се культ успіху. "Великі папи, каже Шпенґлер, головачі партій англійських, доки кермували справами, давали себе вести тим самим засадам, до й завойовників й

бунтівники всіх часів... Катехізм успіху! Без нього не булоб ні церков, ні англійських колоній, ні великих американських фортун, ні звитяжних стрясен... , ні щасливих народів."

Культ успіху - це не вірити у різні Хо, це - не нарікати: "Ах, якже-ж можна без природних границь, без "союзу"! Ах, факти проти нас! Ах, чи не завернути це перед стартом, бо така далека мета, а бігти так трудно". Бо чи-ж менші труднощі лежали перед тими, про яких говорив Шпенглер? Але певна своєї вищості й послаництва цивілізувати кольорові народи, запанувала англійська нація в далекій Африці, в Індії, в Єгипті, хоч була се задалека мета, хоч "факти" географічні її до того зовсім неуправлявали, хоч імовірініше було-б, коли-б над тими землями попотіла не корова Альбону, віддаленого від них на десятки тисяч миль, а напр. Туреччини, чи Росії, що найближче сусідували з ними, з тими країнами чудес, лише, що не мали того твердого характеру, не ісповідували того "катехізму успіху", не мали "певності себе" британської раси.

"Аби мого зверху було" - ось засада великих характерів, коли за нею криється не дрібна амбіційка, а велика амбіція, не похопливість, гістерія й розчаровання, а уперта праця... Чи знаєте ви наприклад, що над своїми діяльностями працював Ньютон вісімнадцять літ? Коперник над своїми "Револьюціонес" - трицять шість? Лютер над коментарем "Генезісу" - десять? Що аби лиш відписати твори Гете, потрібно шістьдесять літ одного копіста? Що геніальність Наполеона полягала на умінню спати п'ять годин на добу, на дрібязковім перестудюванні безчислених рапортів, на умінню виконати працю останнього воїна, на пам'яті, яка не забувала про останню гармату в віддаленім гарнізоні, якої могло не бути в рапорті, але

яка завше була в його голові?

Культ успіху, це культ великої амбіції, і великої праці, не дрібних амбіційок, не дбання про *Schein* замість про *Sein*, не - поширений у нас - культ фисади, не журба, замість про внутрішню культуру про наліплену ззовні офіційну відзнаку /"редактор", "т-во людей вищою освітою", "член академії", "посол" і пр./Культ успіху се не хвиливе захоплення, з переходом до моментальної зневіри людей, які хотіли за рік вивчитися на Шекспіра, а за два збудувати "ласну хату". Культ успіху - це примета, якої у нас нема, се бажання по кождім упадку зриватися на ноги, пробувати знова, бо хто боїться невдач і розчаровань, той з гори програв свою життєву ставку, будь се одиниця, чи мартд.

Що є сила х а р а к т е р у ?

Це п р о ч у т т я ч е с т и. В пластовім правильному стоїть: коли пластун під словом честі каже "це є так", то це є так! Це значить, що коли ви комуніст /згя. націоналіст/, то не повинні писати під своїм іменем в газеті комуністичній, а під прибралим в націоналістичній. Це значить-мати почуття відповідальности і говорити те, що говориш. Це значить тиснути серед себе "ніяких", бо ніякі це всіякі, ні теплі, ні холодні, вічно готові перекинутися від одних до других. Се значить, - коли ви кажете, що щось на вашу думку є так, то се мусить бути так.

Що це таке сила х а р а к т е р у ?

Це є таке бути готовим сповняти свій обов'язок.

Що значить бути готовим сповнити свій обов'язок? Читайте про місіонарську діяльність Єзуїтів по заложенню Ордену. Папа Григорій XIII віддав їм церкву Санто Стефано Ротондо і Єзуїти оздобили її чудовими фресками, що представляли жахливі сцени катовання мучеників за віру. А кардинал Палсоти писав, що "не треба боятися малювати страждання християн в цілім їх страхіттю... Тим способом хоче церква не тільки звеличити відвагу мучеників, але й запалити вогнем душу своїх синів". Тим способом вчила церква своїх місіонарів завше бути г о т о в и м и до мучеництва за ідею, формувала героїчні душі. В заокеанських краях, єзуїти "завше готові", чулися "воєнками" великої армії, що іде на боротьбу і смерть, підлеглим своєму "генералові", які не сміли дезертувати. Коли в Бразилії впали місіонарі жертвою Калвіністів, вони були приготовані на се, а патер Годой, перед масакрою заохочував їх словами: "Не зраджуйте прапору!"

Виховати й підтримати в мирні часи готовість на найстрашніше — ось що значить "бути готовим" виконати свій обов'язок. Без цього не варті нічого жадна релігія, жадна одиниця, жадний нарід.

Що таке сила х а р а к т е р у?

Це значить дбати з а с п р а в у, не з а с е б е. За те, щоб дати мата, а не, щоб стратити найменше "хлопців". Коли донесли, що післаний для розсадження гори транспорт динаміту вилетів в повітря разом з поручником, що його провадив, він запитався: кілька отже матеріялу потребуєте ви ще? Він зареагував інакше, аніж реагувала до недавна ще наша преса на червоний терор за Збручем; для якої безумством був навіть протест проти терору, бо

10
стільки хат піде ще здимом, стільки буде нових жертв... "Гуманність - казав Айнзідель, ^{не}коштує нічого, а звільняє нас від тяжких зобов'язань думки й чину". Гуманність це оправдання для лінивства думки, для безхарактерності. О скільки знаю - не будовано нею досі жадної держави.

Що є сила характеру?

Це вміння володіти собою. Хто читав колись про кораблі-пастки під час великої війни - той знає, що то значить - панувати над собою. Той знає про се, хто читав про подвиги воєного корабля укритого під прапором торговельного; якого завданням було - підставляти свої боки торпедам ворожих підводних човнів аби звабивши їх до себе, затопити схованими гарматами... Той знає, скільки людсько зимної крові треба мати, аби з знищенням мотором, поламаними щоглами напів перебитою залогою - ждати безчинно ворога, чекаючи його або смерті, коли одна хвилинка денервації коштує життя... Панувати над собою, се - не як варвар, з якого сміявся Демостен, а який в бійці лише хапається за ударене місце, не здібний "вичитати грозячий удар з очей противника, нездібний заслонитися заздалегідь від нападу"... Це з зимною кров'ю - вміти орієнтуватися, звідки прийде найближчий удар, це - вміти передбачити тяги противника і їм запобігти, як Японці в ніч розпочаття війни в Порт-Артурським рейді, як Нельзон під Копенгагою. А всі вони могли доконати цього тому, що з малку тренувалися в силі характеру, вчилися розраховувати далекосяглість своїх поступків, силу своїх рухів, та прицільність - передовсім в спорті в змаганню.

Що є сила характеру?

Це, нарешті, уміти дивитися на життя, як на гру; не бути по хамськи втішеним по виграній, і по хамськи пригнобленим по програній, завше всяку небезпеку сміхом зустрічати... Прикладом сього мужнього відношення до сваволі долі, служить упокорена, але сильна духом, Німеччина. Недавно в Стокгольмі відбулося торжество вручення нобелівської нагороди останньому лавреатові німецькому, письменникові Томасові Манові. В своїй відповіді дякував Ман за відзначення не своє, а в його обобі - гентя німецького народу. Його мовчазний героїзм, що не скаржиться і не просить ласки, символізує Ман в постатті Св. Себастьяна, юнака, привязаного до стовпа, цілого простромиєного списами й мечами, і усього цього. "Німеччина, говорить Ман, через свою новосинну поезію... зберегла свою честь: політично, бо не запалася в анархію терпіння, бо зберегла свою державу, і духово, бо здолала східну засаду терпіння сполучити з західньою засадою форми, знаходячи в самій болю-трасу! Красу, сижу я, глибоку над даремними зусиллями противника, красу афірмації життя, не знаходячи ні на що, красу піднесених ідей над тваринний біль, красу вірності своєму Богові до кінця. З Євангелії знаємо, що є втримість перетерпіння до кінця - є запорука воскресіння... Не тільки одиниць, а й народів.

Що є сила характеру?

Це є наставлення душі, оспіване в одному сильнім вірші Редярда Кіплінга, який я, не поет, віддаю прозою:

"Якщо ти можеш бачити зруйноване діло цілого
свого життя,

І без слів взятися будувати його на ново,
Або за одним ударом - стратити виграну
сотки партій
Без жадного порушення і без одного зітхання...
Коли ти можеш бути коханком, не шалючи з
любови,
Коли ти можеш бути сильним, не перестаючи
бути ніжним ...
Коли ти можеш любити всіх приятелів як бретів,
але так, щоб ніхто з них не був в с т м
для тебе,
Коли ти вмєш розважати, спостерігати й пизавати
Не стаючи ніколи скептиком, або руїнником,
Мріяти, та не даючи твоїй мрії стати твоїм
паном...
Коли ти потрапиш бути суворим, не впадаючи
ніколи в дурь,
Коли ти вмєш бути відважним, а ніколи без-
розсудним,
Коли ти вмєш бути добрим, коли ти вмєш
бути мудрим,
Не будучи моралізатором, ні педантом,
Як що ти вмєш берігти свою відвагу і не
стратити голови, коли всі інші довкола тра-
тять її, -
Тоді князі, боги, щастя і перемога, стануть
на віки твоїми вірними рабами,
Тоді ти станеш людиною..."

А з людей, не з ганчірок чи опудал, склада-
ється нація. Хто не виховас людини, не виховас
народу. Твори Кіплінга, каже критик французький
Бріон, більш помогли при затиганню охотників
до британської армії в Індії, аніж обіцянки
вербункових капрантів. Бо не капрант, не зовнішня
принука, не мус, викували англійську націю, лише
Кіплінги, які прищеплювали молоді смак пригод,
життя повного небезпек на далеких шляхах, за

далекими морями. Хто виховував характер Британця, той виховував Велику Британію.

Хто викаже силу характеру в дрібнім, викаже її й у великому. Витревалість в щоденному житті, буде витревалістю і тоді, коли доля поставить його на провідне становище у всіх випадках життя. Хто вміє "бути готовим" в щоденному житті, той буде таким у всіх випадках життя. Хто в малих справах ставить на своєму, той не злякається перешкоди і в великих, як Лютер, який готовий був їхати на диспут з противниками, хоч рідко ті диспути кінчилися в його часи, хоч би, казав він, стріли його там стільки тисяч чортів, скільки було черениць на дахах у Вормсі... Твердо йти своєю життєвою дорогою, може тільки нація людей великих характерів. Суспільність безхарактерна, навіть при сприяючих обставинах, навіть при мужній допомозі, не створить нічого. Завше перевидаватиметься від захвату до розпачі, тратитиме голову по першій невдачі, перецінюватиме силу перешкоди, а не довірятиме власній, хоч би й як "свідомо" була свого "ідеалу"... Вашингтон, О'Коннелль не мали спершу свої "свідомості": обидва були довгий час патріотами метрополії. Але їх характер, витревалість іти раз обраним шляхом до найдалших наслідків, почуття честі, упертість, допомогли їм довершити їх діло /про яке спершу навіть не думали/ в становищі, в якому "свідомі" відразу свого "ідеалу" безхарактерники стараються його вихитрувати, вижебрати, вичарувати, або винолити, щоб наприкінці зрадити. Сама "свідомість" не допоможе, ні сам запід. Великі річчї стоять у світі твердими характерами, бо світ сей не є м'який.

Говорять не раз у нас про "гармонію" у вихованні: це, мовляв, треба "гармонійно" розвивати всі спосібності - не лише характер, але й свідомість, силу волі, знання і пр. Але сказати таке значить

казати забаргато - і нічого; хто забаргато обіймає - мало стискає/. Бо казати, що треба розвивати всі здібності душі - це програма для нас, для наших внуків і для предідів се - загальник. Нам-же-ж треба звернути увагу на те, що - в д а н і й х в и л и н і історичній - є на потребу. А сим безперечно є передусім виховання твердих характерів. Розум може кермувати нашою енергією, але не створити її. Життя є динамічне. Робимо його доцільним, даючи ідеальний напрямок його енергіям, але сама енергія є ірраціональна і жадним знанням не покликати її до життя. Коли ви занадто загналися в один бік, тільки наглий і сильний зворот в інший бік, поставить вас на належний шлях, не шукання "гармонії"...

Коли я над сею темою думаю, спеціально згадую пласт. Бо чи-ж всі перелічені тут складові частини поняття "характер", чи їх не плекає пласт - вірність ідеї і країні, витривалість, певність себе, внутрішню дисципліну, вміння завше бути готовим, почуття честі, катехізм успіху, замилювання до просторів, шукання пригод і сміх в обличчю небезпеки? Це-ж і є те наставлення душі, без якого нема великих характерів, ні великих опільнот, ні великих задумів. Власне сей душевний гарт скорше, аніж книжкою, виховасться фізичними вправами і вихованням. З початку ХІХ.в. жив і діяв в Англії Томас Арнольд, піонер спортивного руху і фізичної культури. Його спершу поборювали і викпивали, дітей забирали з коледжів, де не вчилися, лише спортувати. Та хутко започаткований ним рух поширився в Англії і на континенті, а один Францз писав про Арнольда, що він мав величезний вплив на зріст і силу... характеру Англіїця? - ні, британської імперії.

Хто гартує тіло, гартує душу а моральний гарт і характерність – це фундамент сильної нації. Паскаль сказав: "Спершу вправляйтесь, а віра прийде сама собою", а Гнат Льбодя уважав зовнішні вправи, за засіб для збудження відповідних почувань.. Є анекдот про славного журналіста Жірдена, який дістав візиту одного політичного противника, що прийшов з наміром допровадити справу до поєдинку. Але Жірденом, по тім, як забив другого свого противника, Кареля, постановив більше не поєдинкувати. Бачучи подраження гостя він відмовився говорити з ним, аж той не сів в запропонований йому вигідний мягкий фотель. Коли це сталося, розмова прийняла мягкий перебіг і скінчилася добре. Чи-ж можна було гніватися, затопившись в мягкому фотелі? Було би це завеликий контраст між станом душі а положенням, несприятливим для виявлення глибоких почувань! Такий контраст суперечить людській вдачі... А навіть я собі анекдот на те, щоб збудити рефлексії: чи не винна в наших життєвих невдачах обставина, що занадто при звичаювали ми молодь до мягких фотелів, до теплих посад і вигідного життя, до мягкого, квітчастого виховання, не сприятливого для виявлення сильних почувань, і – кажу просто – до формування сильних характерів? Чи не виходить ці характери скорше пласт /при нелегкому проволі/ який приймає молодь з душею покою, який стає зр, кріпить м'язи, гартує волю!

Скажуть, чим не є в сім щось значиме для душі, викликати чисто механічними штучними способами – бажаний стан душі? Ні! Бо є глибший зміст в такому вихованню. Воно вказує, що нове наставлення душі не вичитується лиш з книжок, що аби засвоїти ідеї нового морального гарту, треба ним жити, цілим єством, мати їх в кожному фібрі

т і л і, з м і р о в и. Лише тоді будуть вони не чужородним тілом, що випадє при першій стрясенню, а органічною частиною нашого "Я".

Та чи-ж се не є утопія? – прищепити отой моральний гарт нашій нації? Ник такі нізні, такі чулі, такі бідні... Чи не читай ми недавно в однім емігрантським журналі, що претендує на виключне право оборони нашої ідеї: нарікання, що ширився – мовляв – у нас думка, "ніби історію роблять сильні одиниці, які вміють сильно хотіти, а те, чого хотять, запроваджують, не спираючись на способи запровадження... Помилковість сих думок налявна... З двох воля сильніша є та, що вміє зробити по своєму без насильства. Найкрайні бажання, доювані насильством – є злом"... Навіть я сі слова не на те, щоб з ними полемізувати, лиш, щоб показати, скільки є ще серед нас сих "фотельних" людей, яких ніколи ніщо нічого не навчить, сих терпеливих діячів, вихованих в кабінетах царських канцелярій, сих "футлярних" людей з психікою вічного "есеса" /сабандули/, ні теплих, ні горячих, мандрівних духів запалої в безвість доби. Доби показати, як тяжка ще буде боротьба з одідиченою безхарактерністю.

Але не безнадійна!

Одні навички, можна змінити на інші, нераз протягом одної лиш генерації. Чому б се не було можливе серед людей, коли се можливе в природі? Знана річ, напр., що в Новій Зеландії водяться папуги, які з вегетерянців стали споживачами бараничого сала від того часу, як до Австралії спроваджені овець з Європи. Знані експерименти, коли вихований змалку в товаристві крука голуб став мисожером. Там, де він знайді не

не стоять фізіологічні причини, такі метаморфози може довершити свідомо людська воля. Досвід показує, що деякі птахи не родяться з готовим почуттям ворожості до гатунку, який витереблює їх рід, що ся ворожість прищеплюється їм щойно вихованням, родичами, які передають молодим — нагромаджений мільонами літ досвід нечислених поколінь далеких предків, передають емоції, інстинкти створінь — диких і вільних, що гордять хочби золотою кліткою.

Довгі століття знищили у нас не один здоровий інстинкт, зробили з колишніх степових піратів — кліткових цвірінькайлів, які режуть та стогнуть і ридать над своєю долею безталанною та, як той фотельний есеїст над тим, що в житті треба вижити хотіти. Довгі віки зробили з колишньої хизацької Варяжчини — травоядів, які забули навіть про інстинкт елементарної самоохорони, зі степових торпанів коней циркових, уїзджуваних блазнями.

І щойно недавно зачали ми знова думати про часи, коли було інакше; про добу безжурного завзяття, стоїчного гумору і вдач, які доминували, та не гнулися; про добу, коли не стали ще загальнопринятими чеснотами чесноти пса в буді; коли панували інші ті, які я обняв словом "характер". Коли тверді були люди в замітрах, тверді в думках, тверді в поступованню, тверді у вірі, в почуттях, в чині.

Лиш запах далекий тих часів, мов острій запах моря, ударив нам в голову. Але він виставив, аби на віки п'яна стала ним наша душа. Ті інстинкти свідомо плекати, в їх вогні перетопити схирлявілу душу, аби зробити її відпорною — ось завдання нинішньої доби.

Хто виховає в собі силу характеру — той
виховає те, що є єдине на потребу, бо решта
приложиться!

Хто свої сили не виховає, тому програми
і чужі костюри допоможуть, як мертвому
надило. —

